

1. Unes consideracions inicials

MARC MAYER I OLIVÉ
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

Un informe transversal no és, considerant el període de festes que acabem de passar en fer-se aquesta trobada, una carta als Reis. Vol ser, en el marc de l'IEC, un diàleg constructiu en el qual intervenen amb les seves pròpies competències diverses seccions de la institució per tal d'analitzar un tema, una situació, i avançar propostes, amb la col·laboració de participants de gran competència professional que permetin veure més clar i albirar un horitzó ampli com el que planteja, en aquest cas, el tema que dona títol a aquesta taula, articulant-se amb les taules rodones precedents per tal de obtenir una visió objectiva i independent d'un tema tan transcendent i, si voleu, identitari i proper com és el del patrimoni.

De bell antuvi, no hem d'oblidar en cap cas que les competències patrimonials de la Generalitat de Catalunya procedeixen en la major part de traspassos, realitzats de maneres diferents i de vegades no complets, cosa que en complica en certa manera la gestió.

Una altra premissa que hem de recordar és que, si bé la gestió del patrimoni està confiada a la Generalitat, la propietat i la gestió directa no l'abracen tot, ja que hi ha patrimoni d'altres institucions públiques, de l'Església i d'altres comunitats religioses i privat de diversos tipus. La Generalitat té competència exclusiva sobre la tutela del Patrimoni Cultural Català en la seva totalitat, i l'exerceix amb mesures legislatives de protecció, d'increment i de gestió.

Tots sabem que una llei és de vegades més una declaració d'intencions que l'instrument que pot endreçar els temes i les qüestions que abraça. La nostra llei de patrimoni és una bona llei que s'ha anat desenvolupant amb lleis complementàries i amb reglaments, però val a dir que el seu desplegament després de tants anys —la llei és de l'any 1993— no és complet, i que les dotacions econòmiques que la seva implementació requereix estan molt lluny d'ésser les òptimes. Tots sabem que, teòricament, les lleis han de ser precedides i acompanyades per unes previsions econòmiques que n'assegurin la viabilitat, però en casos molt rars això és una realitat

tangible. Els esforços no es poden negar, però la situació és la que és, i no podem oblidar que s'han implementat mesures de reorganització, cercant una optimització dels recursos que ha dut, en opinió de molts interessats en el tema, a una multiplicació del capítol 1, malgrat que el personal no estigui enquadrat en la escala funcional de la funció pública. Això no vol dir que s'hagi privatitzat el patrimoni i la seva gestió, sinó que s'ha delegat en altres tipus d'organització que, tot depenent del Govern, han de tenir aparentment més flexibilitat i operativitat, encara que una part consistent dels seus recursos tingui un origen públic i, per tant, una sèrie de restriccions pel que fa a la seva disposició i ús. La situació del personal pertanyent a l'administració ha tingut unes certes dificultats de posicionament, i en el moment actual, en què es planteja la seva substitució, per edat en una gran part, deixa obert un gran interrogant sobre l'organització futura de cadascuna de les unitats integrants d'aquestes estructures, com és el cas dels museus, per fer notar un exemple del qual es parlarà en aquesta taula. El paper del Museu Nacional d'Art de Catalunya és fonamental com a punt de referència i de suport d'altres entitats més petites, una funció que cal desenvolupar amb energia. La mateixa Generalitat de Catalunya reflecteix en els museus d'art —generalment molt actius i renovats, si no és que són de nova creació— disfuncions com la no participació de les adquisicions de l'Estat, o relacionades amb la recuperació de peces.

La funció pròpia del museu s'està també redissenyant: no és vist com un centre d'investigació, sinó primordialment com un centre de conservació i exposició per tal de produir un retorn social immediat. Es tracta així de respondre al desafiament contemporani de la mediació artística, cultural i patrimonial per part d'aquestes institucions. Una de les contribucions en aquesta taula exposa també, amb moderació i claredat, el marc legal i funcional d'aquests museus perquè acompleixin les seves importants tasques i les dificultats que des de les diverses vessants sorgeixen per entrebancar el funcionament lineal i efectiu previst. De tota manera, s'ha de dir que els objectius en un horitzó proper semblen anar cobrant forma gradualment.

La legislació ha evolucionat gradualment, com és el cas del dipòsit de materials, especialment arqueològic, i la seva gestió ha portat a la creació de nous dipòsits, a l'actualització dels existents i a un taller de restauració amb mitjans tècnics suficients capaç de fixar criteris extrapolables a altres institucions que tenen la mateixa finalitat. L'Agència de Patrimoni en té actualment la gestió i la cura, tal com ho ha de fer amb els monuments nacionals sota la responsabilitat de la Generalitat de Catalunya, que requereixen encara avui una atribució de recursos que permeti recuperar-los i dignificar-los d'acord amb el seu valor històric. Una inversió que, d'una manera continuada, ha estat deficitària.

La investigació sobre el patrimoni queda així en el panorama actual gairebé confiada —o, millor, restringida— a la universitat, que té també, en general, un

problema molt greu: una progressiva burocratització i una dependència cada cop més gran de recursos obtinguts per mitjà de convocatòries competitives, la qual cosa fa que la tasca de recerca quedi coartada per la contínua recerca de fons i la dificultat, una vegada obtinguts, d'utilitzar-los. És ben evident que això minva la recerca, ja que no és prioritària per a les institucions dedicades a la conservació del patrimoni, i qui ho pot fer en teoria troba dificultats en la implementació de fons, i de vegades la comunicació entre universitats i altres institucions culturals no té els mateixos interessos i terminis. El replantejament d'aquesta divergència i la creació d'un nou marc de relació amb les institucions cultural públiques constitueix un dels reptes immediats.

En el camp del Patrimoni Arquitectònic podem dir que les estructures actuals de control i protecció mantenen un funcionament força correcte, malgrat llacunes territorials i dificultats a les grans ciutats, especialment Barcelona. Les proteccions de béns recollides en conceptes com BCIN i BCIL s'ajusten bé a l'arquitectura. Els processos de declaració de protecció dels béns funcionen amb regularitat, però això no sembla tan clar per als béns culturals declarats, pel que fa a la possibilitat actual de tenir estructures que permetin les visites, ni tampoc semblen evidents els elements que permetin una protecció i una inspecció amb continuïtat. Ja a inicis del 2000 es feia evident que l'estructura piramidal de la Direcció General del Patrimoni anava quedant cada vegada més inadequada en relació amb la complexitat de la gestió que tenia encomanada. Les delegacions territorials de cultura podien obviar molts problemes de competències sobre urbanisme i patrimoni arquitectònic, però en els altres camps de competència, pensem només en l'arqueologia, els recursos resultaven clarament superats. Una altra qüestió delicada i no del tot resolta és la relació amb la singularitat de les competències de l'Ajuntament de Barcelona.

En altres taules s'hauran tractat també el quadre i els actors de la protecció, la investigació i la comunicació del patrimoni, i s'haurà parlat dels intents de cercar una administració unitària i coherent, com és el cas del decret de creació de l'Entitat autònoma dels Museus d'Arqueologia, que es derogà amb la reglamentació posterior de l'Agència catalana de Patrimoni. Com és ben sabut, la gestió d'una sèrie de museus i monuments de competència de la Generalitat, després d'algunes vicissituds, es va intentar resoldre mitjançant la creació, per la Llei 7/2011, d'una Agència del Patrimoni, reglamentada posteriorment, i que ja només en el seu redactat reglamentari pel Decret 198/2013 deixa evident la col·lisió amb altres instàncies, els patronats i la mateixa direcció general, que pot acumular la direcció de l'agència.

Pel que fa a les tasques d'inspecció, en el reglament queden modificades i reservades, com no podia ser d'altra manera, a la Direcció General competent, modificant la delegació inicial de funcions en una entitat de dret privat. No entrem tampoc en els aspectes de traspàs i gestió del personal, funcionari o no. Ens

trobem davant el producte d'una tendència política d'aquell moment, la de pensar que les institucions de dret privat poden ser evidentment més àgils que les públiques i que així poden obtenir més recursos descarregant l'administració, que nogensmenys hi continuarà en bona part aportant, i que, precisament per aquesta aportació, obliga a una determinada manera de gestió dels fons públics que pot entrar en clara contradicció amb algunes capacitats atorgades a la institució de dret privat, la qual cosa pot limitar un altre tipus d'aportació o d'obtenció de recursos per a la cultura. Tots sabem que quan es tracta de l'administració pública la simplificació no és fàcil, i que certes inèrcies contribueixen a mantenir i duplicar funcions.

En aquesta taula hi ha persones que coneixen bé aquestes qüestions i que poden parlar en primera persona del seu funcionament. De tota manera, val a dir que el patrimoni cultural és vist sempre com un «problema» de gestió i de promoció, si és que no ho és de personal, que no ha estat a hores d'ara ben resolt. Qualsevol solució seria bona si se li donés políticament una prioritat i se li dediquessin els recursos suficients i no es tingués la temptació, sempre fallida, que produeixi recursos mitjançant les mesures de gestió: la cultura ben gestionada no permet excedents, la seva funció és generar un altre tipus de béns per a la societat.

La Llei 10/2001 va aportar, amb el consens de totes les parts implicades i de totes les tendències polítiques, un marc adient per als arxius i la gestió documental. Els arxius comarcals que han anat cobrint tot el territori són un exemple clar del que pot ser una bona gestió. L'existència d'un Arxiu Nacional amb capacitat de magatzematge tècnic i científic constitueix un altre punt fort. L'arxiu administratiu i el tractament de la documentació des del seu ingrés a l'administració es van desenvolupant. La gestió de documents i, sobretot, el seu arxivament, quan passen a ser només elements històrics o quan, per la seva reiteració i repetició, constitueixen una massa inútil per la seva finalitat, són objecte d'un tractament curós i ensem pragmatíc mitjançant normes contrastades que mantenen els elements històrics indispensables a través d'una comissió específica que estableix les normes de conservació.

La nova divisió de la Direcció General de Patrimoni en dues vessants, tot creant una Subdirecció General d'Arxius i Gestió documental el 2004, pot ésser considerada una mesura ben intencionada per tal d'agilitzar una gestió cada vegada més important de les institucions que en depenen i, sobretot, per atendre la labor tan important de gestió documental que comporta l'administració moderna i la necessitat d'establir criteris de selecció del material documental, ja no útil ni vigent per l'administració, que ha de passar en un futur proper a formar part de la documentació històrica, com ja hi hem fet referència.

Un cas diferent és el patrimoni digital. D'aquesta qüestió, que val tant per als arxius com per al que podríem denominar biblioteques virtuals i la seva conservació, se'n parlarà també en aquesta taula.

Potser hauríem d'haver dedicat una atenció més important a les biblioteques i a l'organització, molt complicada i alhora compartida, de la xarxa que les abraça a casa nostra, però ens ha semblat que, potser per les seves especificitats, mereixeria en un futur molt proper un tractament monogràfic, ja que les biblioteques han estat atribuïdes a la Direcció General de Promoció Cultural i en aquest marc haurien d'ésser tractades.

L'avenç de les tecnologies abraça tots els aspectes del patrimoni que, tot i veure's afavorit per ells, s'integra en una complexitat tècnica que en certa manera les estructures actuals poden tenir dificultat per gestionar, per sortir una mica del tema principal i referir-nos al que segurament s'ha plantejat en una altra taula, el Patrimoni Cultural Submergit, que té avui fins i tot implicacions polítiques i econòmiques que van molt més enllà de la simple investigació, conservació i protecció. No volem tampoc parlar del patrimoni natural, del qual es tractarà en una altra taula, i que conviu en molts casos amb el patrimoni arqueològic, que té avui els mateixos perills que el natural i històric i que no sempre són compatibles.

De forma diversa i, pels resultats que es poden veure, no ben reeixida, és la gestió dels béns declarats patrimoni mundial, encara que, en part, les normes de la UNESCO mateixa presenten també problemes d'aplicació, que es reflecteixen també en altres tipus de declaració de Patrimoni de la Humanitat.

No entrarem tampoc en el patrimoni immaterial, tan variat com difícil de definir, malgrat totes les precisions intentades, especialment pel que fa al seu abast geogràfic i cultural, en un intent de protecció d'identitats que de vegades no necessiten per continuar vigents, ja que no sols no estan en perill, sinó que se'ls impedeix, amb una certa forma de fossilització o canonització, una evolució i un desenvolupament naturals i necessaris. Volem assenyalar que s'haurien de buscar, per a certes manifestacions d'aquest patrimoni immaterial i moltes vegades de caràcter folklòric, figures legals diferents de les formes ja legislades de BCIN o BCIL, que n'assegurin la correcta preservació i en respectin l'especificitat. L'oportunitat que presenta la redacció d'una nova llei de Patrimoni Cultural no pot, en aquest cas, ser desaprofitada.

La declaració de Patrimoni Mundial es considera, en general, un èxit polític i aconseguir-lo comporta esforços considerables, positius pel que fa a l'estudi, la conservació, en alguns casos, i la planificació d'una gestió coordinada, encara que aquest últim aspecte quedi més tard, generalment, en una declaració de bones intencions. La mateixa UNESCO no pot de cap manera, veient el volum de pressió política que hi ha, fer tasques efectives d'inspecció i fins i tot d'assenyalament de mesures necessàries de correcció i, en els casos més extrems, d'una indispensable protecció. Malgrat l'acompliment dels requisits indispensables per a la declaració, aquesta queda invalidada —que no revocada—, a vegades, per l'incompliment de

les condicions, especialment pel que fa a les inversions esperades i les mesures de protecció de l'entorn proper.

El patrimoni bibliogràfic és un tema que mereixeria ser tractat amb més deteniment i de manera monogràfica, car és un patrimoni que, tot i no estar en perill, si prescindim de l'horitzó del patrimoni bibliogràfic digital, presenta uns problemes específics i, cal dir-ho, una certa sensació de patrimoni depassat, especialment en certes esferes, entre les quals fins i tot la universitària. L'increment vegetatiu d'aquest patrimoni en virtut de la llei continua, però l'adquisició de patrimoni històric sofreix un decreixement important per la negativa, fins a cert punt lògica, d'acceptar herències i donacions per part de les biblioteques per tal de no carregar-se de duplicats, encara que en el cas de certes donacions fracassades s'accepta una part de volums dels quals la biblioteca no disposa de manera material, però sí per mitjà de la xarxa. Aquest últim aspecte és, si volem, opinable, però no hi ha dubte que aquesta actitud, ara generalitzada, i no només a casa nostra, comporta la renúncia a incrementar aquella part de patrimoni librari històric, ja que les donacions no solen ser selectives. La prova pot ser l'increment de peces que manquen a moltes biblioteques i que circulen cada vegada amb més freqüència en el mercat antiquari per a felicitat dels bibliòfils, que en són cada vegada més conscients, si bé les seves biblioteques tornaran de nou al mercat. La manca de recursos per a adquisicions de la major part de les biblioteques públiques impedeix l'adquisició de peces interessants en el mercat. S'hauria potser d'implementar un criteri d'acceptació de donacions, selecció del seu contingut i posada en circulació de la resta. Això, naturalment, requereix personal format i dedicació gairebé exclusiva, una tasca no assumible amb les estructures i els recursos actuals, que en part no arriben a posar al dia els materials que jauen des de fa molts anys endarrerits. L'increment patrimonial que es podria assolir seria molt important, i a ningú li pot passar per alt la importància que, en un futur potser no tan llunyà com imaginem, tindrà el patrimoni cultural material des d'un punt de vista econòmic per tal d'avaluar la viabilitat d'un país. Però hem de considerar ací també la importància de les bases de dades per la investigació històrica, i especialment les derivades de la premsa, que constitueixen cada vegada més un element fonamental i, per a certs moments i períodes, indispensable. A la fragilitat dels suports en aquest últim cas s'hi afegeixen les expectatives incertes de conservació, fins i tot digital, que mereixen recursos i esforços suplementaris.

Caldria, doncs, en aquest camp un esforç d'imaginació, que gosaria denominar «biblioteconòmic», per tal d'intentar posar fi a aquesta situació d'una manera pragmàtica. Si s'hi troba una solució, val a dir que serà pionera, car una gran part dels països amb més nivell cultural s'enfronten al mateix problema, que no es pot resoldre amb una renúncia. En el marc d'aquestes consideracions s'ha de tenir en compte el paper substancial que representa la cultura en forma digital i els

avantatges i els perills que representa el seu ús i la seva transmissió, tant pel que fa al contingut com a la conservació. Aquest tema es tracta, amb una visió ampla i raonada, en dues contribucions.

Naturalment, les intervencions que conté aquest informe, a càrrec de reconeguts especialistes, perfilaran, contradiran o donaran suport a aquestes breus paraules d'introducció, i també enriquiran la visió del tema les intervencions que espero que faran els assistents. Aspirem que es considerin de nou, en aquesta ocasió, com un diàleg independent, lliure i obert sobre uns temes que tots coneixem, estimem i volem millorar en la mesura del possible amb les nostres aportacions i, evidentment, amb les nostres actuacions.

Només a títol personal, una última observació sobre el marc legislatiu i institucional en què es mou el patrimoni cultural. La legislació és sempre perfectible, però el marc actual, al qual s'han anat fent correccions, precisions i afegitons, seria en principi suficient, malgrat alguns factors que el progrés en la percepció del patrimoni fa necessari incloure. D'ací ve l'oportunitat d'unificar l'estat actual un xic dispers en una nova Llei de patrimoni cultural que inclogui també aquestes noves sensibilitats i que miri al futur. Cal, però, fer aquí clarament una consideració que resulta essencial. La legislació ha d'anar acompanyada d'uns recursos, especialment econòmics i de personal, adients al seu contingut i a les seves expectatives. La normativa actual, ben dotada de recursos, hauria donat un rendiment molt superior i hauria estat en molts moments suficient. Legislar no és només dibuixar unes idees, sinó que més enllà de la prospectiva, sempre necessària, ha d'acompanyar-se inevitablement dels recursos suficients per a un desenvolupament raonable en un termini concret. No es tracta de fer una nova declaració d'intencions, sinó de regular i reglamentar, en el cas del patrimoni cultural, uns elements vius i en creixement que s'han de conservar, mantenir i difondre. Pretendre-ho sense aportar des d'un principi els recursos necessaris i suficients per a un correcte desenvolupament pot ser, simplement, establir un nou marc legal per a la situació clarament deficitària anterior, una experiència que convindria tenir present.